

Yeni Medya ve Toplumsal İktidar Bağlamında Özne

Mehmet Emin BABACAN¹

Geliş Tarihi

14.01.2016

Kabul Tarihi

07.03.2016

Öz

Bu çalışmada, bireyin toplumsal özne olma konumunu pekiştiren yeni medya araçlarının bu süreçte nasıl bir toplumsal iktidar alanı açtığına odaklanılmıştır. Bu anlamda günümüzde son derece karmaşık biçimde gelişen iktidar biçiminin anlaşılması, bireyin yeni medya araçları ile kurduğu ilişkinin okunmasıyla mümkündür. Günümüzde yeni medya teknolojilerinin bireyi ağ metaforuyla birleştirirken, bireyselleştirmektedir. Küresel sürece eklemelerken atomize eden ve özgürleştirirken iktidar biçimlerine daha açık hale getirmektedir. Ayrıca kullanıcıları küresel ölçekte yeni iktidar formlarına karşı daha aşikâr hale getiren yeni durumun eleştirel bir perspektifle anlaşılması gerekmektedir. Yeni medya ve iktidar olma alanı açma biçimlerini eleştirel bir okumaya tabi tutacak çalışmamız dört temel iktidar alanı olan; teknolojik, siyasal, kültürel/ psiko-sosyal ve toplumsal iktidar tipleri, literatür taramasına dayalı betimleyici çözümleme yöntemi ile kuramsal düzeyde tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: iktidar, özne, yeni medya, sosyal medya

¹Inönü Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, Malatya-TÜRKİYE
E-posta: emin.babacan@inonu.edu.tr, meminbabacan@gmail.com

New Media and Individual in the Context of Social Power

Mehmet Emin BABACAN

Received	14.01.2016	Accepted	07.03.2016

Abstract

It is focused in this study on how the field of social power is emerged by the new media apparatuses that are reinforcing being social subject status of individual. In this sense, the understanding of forms of power, which is sophisticatedly progressing nowadays, is possible by interpretation of the relationship which individual builds with new media apparatuses. The new media technologies make people individualistic while putting together via web metaphor; making people atomized while integrating them into global process; making people vulnerable and more palpable for new governing forms while freeing their users; ought to be understood within a new critical perspective. This inquiry has a critical approach with regard to consideration of new media and the forms of power constitution based on four fundamental domination fields. These domination fields, which occur technological, political, cultural and social power, are argued at the theoretical level by way of descriptive analysis method with literature review.

Keywords: power, individual, new media, social media

Giriş

Bu çalışmada iktidar kavramının modern ve post modern dönemde birey ve toplum hayatında bir tahakküm(belirleme, yönetme) aygıtı olarak nasıl rol oynadığı üzerinde durulmaktadır. Bununla birlikte bu rolün iletişim araçlarının açtığı alan ile özellikle günümüzde yeni medya teknolojileri aracılığıyla nasıl bir toplumsal iktidar alanı açtığına odaklanılmıştır. Modern dönemde iktidar ve özne ilişkisini kompleks hale getiren, karşılıklı bağımlılığı ve rızayı oluşturan birçok unsur var iken, günümüzde bu ilişki yeni medya araçlarıyla daha dolayimsız ve aracısız gerçekleşebilmektedir. Örneğin Michel Foucault gibi yirminci yüzyıl düşünürlerinin özne ve iktidar ilişkisini hastane, okul, hapishane gibi temel kurumlar üzerinden okurken, söz konusu bu ilişki günümüzde yeni medya araçlarıyla aracız biçimde öznenin kendi iradesi ve rızasıyla gerçekleşmektedir (Toprak, 2009; Babacan, 2005). Başka bir ifadeyle rızayı bireyin kendi tercih ve pratikleri üretmektedir. Paradoksal bir yanı bulunsa da bireyin özgürlük ve irade vurgusuna karşılık, yine bireyin kendi rızasıyla toplumsal iktidar biçimlerini beslediği gerçeğini önemsemek gerekmektedir. Zira iktidarın beslenme kaynağı ve gücü, onu ayakta tutan unsurların rıza ve iradeleri ile doğru orantılı gelişme göstermektedir. Bu diyalektik süreç günümüz postmodern dönemin en temel dinamiklerinden biri olduğu kadar, modernitenin de en başat dinamiği olarak varlık göstermekteydi (Horkheimer ve Adorno, 1995).

Modern akıl Aydınlanma'nın ışığında özellikle Batı'nın yaşadığı Ortaçağ karanlığına dair her şeyin aydınlatılmasını istemekteydi. Bu bakımdan her şeyin görünür, kontrol edilebilir ve dolayısıyla tahakküm kurulabilir bir pozisyonda bulunması gerekmektedir. Klasik sosyal teori, çoğu bağlamda Aydınlanma düşüncesinin bir ürünüydü ve Aydınlanma da geleneğin reddi üzerine kuruluydu. Gelenek, çoğu aydınlanma düşünürüne göre mistikleştirici bir kaynak, aklın düşmanı ve insani ilerlemeye bir engel olarak nitelendi. (Thompson, 2008, s. 276). Bununla birlikte Aydınlanma sonrası uyanan akıl modern bireyi, bilginin hem nesnesi hem de öznesi haline gelmiş, "bastırılmayıp" "bilimsel-disipliner mekanizmalar"ın yatakları içerisinde şekillendirilmiş ve oluşturulmuş, "bütün bir güç ve beden tekniğine göre özenle imal edilmiş" bir ahlâki/hukuksal/psikolojik/tıbbi/cinsel varlık haline getirmiştir (Best-Kellner, 1998, s. 71).

Modern dönemde aklın merkeze alınarak, toplumsal yapının kaos ve karmaşa içerisinde olduğunun düşünülmesi, söz konusu kaosu ve karmaşanın aklın merkeziliği ile aşılabileceği referanslarını oluşturmaktaydı. Rasyonel aklın toplumsal düzenin kompleks yapısını bir düzen etrafında inşa edebilmesi, çeşitli kavram ve kurum ihtiyacını doğurmuştur. Aynı zamanda toplumsal yapının tek bir formda ve tek çatı altında homojen bir yapı olarak tasarlanması ve hayat bulması gerekmektedir. Toplumsal yapının girift

yapısı ancak bu şekilde işleyebilir ve bu şekilde bir toplumsal düzen kurulabilirdi.

Hegemonyanın veya iktidar olmanın modern karşılığı, maddi ve moral bütün toplumsal unsurların bir çatı altında toplanarak disipline edilmeleri anlamını taşımaktaydı. Bu anlamda birey ve toplumun geçmişin irrasyonel bütün inançlarından arındırılarak terbiye edilmesi gerekmekteydi. Geçmişe ait bütün karanlıkların, aklın keskinliğiyle aydınlatılması, başka bir ifadeyle her şeyin aşikâr ve belirgin kılınması gerekmekteydi. Özetle rasyonel akılla aydınlanmış bir bireyle ancak toplumsal düzen kurulabilir ve ilerleme sağlanabilirdi.

Modern dönemde “büyük anlatılar” (Lyotard, 1994, s. 8) etrafında aklın merkeziliği ile gerçekleştirilmek istenen toplumsal düzende paradoks olarak duran şey; geçmişin karanlığına ilişkin aydınlanma çabalarının, gücü ve iktidarı başka unsurlara ait kılma potansiyelini fazlasıyla taşımasıdır. "Aydınlanmanın diyalektiği" (Horkheimer ve Adorno, 1972, akt. Best ve Kellner, 1998 s. 16) aklın kendi karşısına dönüştüğü ve modernliğin özgürleşme vaatlerinin baskı altında tutmanın ve tahakkümün maskeleri haline geldiği bir süreci betimlemiştir. Böylelikle bu durum aklın merkeze alınarak toplumsal düzenin kurulması bakımından değer merkezli olan ve olmayan diye bir tasnifleme ile bir iktidar alanı açmakla sonuçlanmıştır.

Günümüzde ise özellikle 1980 sonrası küreselleşme ve postmodernitenin ivme kazanmasıyla bilgiye ulaşma, şeffaflaşma, özgürlükler vb. temel konular hem birey, hem de toplumsal iktidar biçimleri için önemli kavramlar haline gelmektedir. Birey için söz konusu kavramların önemi artarken, toplumsal iktidar biçimlerinin de kendi tahakkümlerinin devamı bağlamında önemi artmaktadır. Bu durum karşılıklı bir bağımlılığı ve daha yatay bir zeminde kurulan bir ilişkiyi gerektirmektedir. Başka bir ifadeyle modern dönemde kurulan özne ve iktidar ilişkisindeki gibi zorlayıcı ve baskıcı değil, bir birinin içine giren ve birlikte var olan bir ilişki gerçekleşmektedir. Bu nedenle postmodern dönemde toplumsal iktidar biçimlerinin tahakküm ve hegemonya potansiyeli söz konusu bu ilişkiden beslenmektedir. Bu anlamda Foucault eyleme dayanan iktidar ilişkisinde özgürlüğü, iktidar ile karşıtlığı açısından değil, birbirlerini gerektirici ve birbirlerinden ayıramaz oluşları açısından ele almaktadır. Bu da onun iktidarı sadece baskıcı değil, üretici bir rolle tanıştırdığı ve direnmeyi iktidarın dışına değil içine yerleştirdiği anlamına gelmektedir (Revel, 2012, s. 83).

Modernitenin rasyonel ve bilimsel referans çerçeveleri ile bilimsel bir boyut kazandırılan normlara meşruiyet sağlanmış olmaktadır. Bunun karşısındaki her defacto duruş, denetimi ve tahakkümü reddeden her eylem “sorunsallaştırılmış” (Foucault, 2011, s. 13) insan deneyimleri (deliler,

hastalar, suçlular, aylaklar vs.) üzerinden söz konusu tahakkümün kurulduğu görülmektedir. Aynı şekilde günümüzde yeni medyaya ilişkin bilimsel ve normatif meşrulaştırma söylemi, yeni medya araçları marifetiyle benzer bir iktidar ve denetleme mekanizmasının sonsuz kapılarını açmaktadır. Bu defa hegemonya ve tahakküm sınırlarının genişliği, zaman ve mekânın ötesinde bir hacimle, başka bir ifadeyle sorunsallaştırılmış insan yaşamlarının tümünü içine alabilen bir boyuta ulaşmaktadır. Bu bakımdan geçen yüzyılda bireyi terbiye etmeyi ve toplumsal düzeni sağlamayı amaçlayan modern akla karşılık, günümüzde yeni medya araçlarıyla büyük ölçüde bunun başarıldığı ifade edilebilir. Artık herkesi ve her şeyi içine alabilen, mümkün oldukça dışarıda defacto herhangi bir durumu bırakmayan bir tahakküm/hegemonyanın, bizzat öznenin kendi iradesiyle inşa edilmesi, iktidarın yeni bir formda yeniden üretildiğine işaret etmektedir.

Bu nedenle insanlar kendi rızalarıyla yeni medyada boy göstererek, ona hayat vermektedirler. Zira herkes kendince bir şeyler bulmakta ve kendine bir şeyler katabilmektedir. Önemli bir yanılsama potansiyelini de içinde taşıyarak, insanların özgür olduğu söylemi ile iktidarı ve tahakkümü artıracak bir sürece kendi iradeleriyle girdikleri paradoks bir durumla karşı karşıya kalınmaktadır. Öte yandan özellikle bilimsel meşruiyet zemini ile oluşturulan, haklılığı ve doğruluğunun ise aktüel/reel politik karşılığı üzerinden üretilen yeni medya, insanın bilgi ve deneyimleriyle karılarak birey/toplum ekseninde önemli bir iktidar alanı açmaktadır. Ayrıca yeni medyanın özne-iktidar ilişkisinde, iktidar potansiyelini besleyen en önemli yapısal özelliği gereği insanların onu kendi deneyimlerinin bir zemini olarak görmeleri, onun gerçekliğini artırmaktadır. Bütün insanların aynı çatı altında toplanmaları onların gerçekliğine ve deneyimlerine ilişkin ipuçları taşınmasına karşılık, onları yerel ve küresel ölçekte tahakküme daha da açık hale gelmelerine neden olmaktadır.

Özetle günümüzde yeni medya teknolojilerinin bireyi ağ metaforuyla birleştirirken, özneleştirilen; küresel sürece eklemelerken atomize eden ve özgürleştirirken, iktidarın etkisine daha açık hale getiren ve kullanıcıları küresel ölçekte yeni iktidar formlarına karşı daha aşıkâr hale getiren yeni durumun anlaşılması gerekmektedir. Yeni medya bağlamında özne ve iktidar ilişkilerini eleştirel bir okumaya tabi tutacak çalışmamız dört temel tahakküm alanı olarak; teknolojik, siyasal, kültürel/ psiko-sosyal ve toplumsal iktidar tipleri üzerinden tartışmaktadır.

Teknolojik İktidar

Yeni medya araçları bağlamında özne- iktidar ilişkilerinde en önemli iktidar alanlarından birisi hiç kuşkusuz teknolojidir. Dünyanın her yerine aynı teknolojinin transfer edilerek, insani ve ticari bütün faaliyetlerin bu teknoloji üzerinden bir ağ metaforuyla (Castells, 2005) birbirine bağ(ım)lı hale gelmesi, başlı başına bir iktidar alanı oluşturmaktadır. Buna karşılık sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik vb. hemen her alanda bütün ilişki biçiminin söz konusu teknoloji üzerinden yürütülmesi zorunluluğu beraberinde teknolojiye olan bağımlılığı da getirmektedir. Söz gelimi sosyal ilişkilerini yürütmek isteyen birinin mutlaka sosyal medya kullanması gerektiği zorunluluğu dilden dile, kulaktan kulağa aktarılan bir hakikat olarak varlığını ortaya koymaktadır. Böylece dünyanın her hangi bir yerinde böyle bir ihtiyacını gidermek isteyeninin mutlaka bu ortamlara eklenmesi gerektiği fısıldanmış olmaktadır. Neticede yeni medya araçlarını kullanmak için herkes aynı araçlara sahip olmak zorunda kalmaktadır. Bundan küresel firmalar olduğu kadar, devletler ve diğer bütün iktidar odakları da faydalanmakta ve teknoloji üstünlüğü, başka bir ifadeyle tahakküm etme imkânlarını artırmaktadır.

Yeni iletişim teknolojileri her ne kadar bireysel erişim ve interaktif olma imkanı sağlasa da, asimetrik bir ilişki kurarak tahakkümün yeni dönemde daha sofistike biçimde ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Geçmişte kitle iletişim araçlarıyla genelde monolog biçimde kurulan ilişki, günümüzde yeni medya araçlarıyla daha çok interaktif kurulmaktadır. İnteraktif olma durumu bireye kimi olanaklar sağlasa da, nihai tahlilde bireyin ulaşabileceği ve elde edebileceği söylem ve eylem imkânlarının, yeni medya araçlarının sunduğu verili özellikleri ile sınırlıdır. Bu yönüyle aslında yeni medya araçları, geleneksel kitle iletişim araçlarından tamamıyla farklı değil, bilakis onların devamı niteliğini taşıyan bir özelliğe sahiptir. Zira günümüzde özne olarak bireyin tekliği ve yeni medya üzerinden sonsuz özgürlüğü vurgulanmakla beraber, bireyin duygu, bilinç ve gündelik hayat pratikleri bağlamında atomize olması potansiyeli de bulunmaktadır. Görünüşte bu yeni teknoloji ağ üzerinden küre düzeyinde bir bütünleşmeyi sağlarken, diğer yandan öznenin bireyselliğinin kutsanması anlamında toplumsal bağlamdan kopuşu da beraberinde getirmektedir. Bu yönüyle birey, daha kurumsal veya örgütlü toplumsal iktidar biçimlerine karşı tahakküme daha açık hale gelmektedir. Bu anlamda Neil Postman'ın (2004, s. 19) ironiyle karışık ifadesi durumu şu ifadelerle özetlemektedir; “eskiden olduğu gibi yine kazananlar ve kaybedenler mevcuttur. Hayret verici ve aynı zamanda üzücü olan ise kaybedenlerin kazananları gerçekten alkışlamış olması ve bazılarının hala alkışlıyor olmasıdır.”

Yeni medya araçlarının özne ve iktidar bağlamında ilişkisi, yeni medya teknolojilerine ilişkin genel geçer algının aksine paradoksal işleyen bir iktidar alanı oluşturmaktadır. Bu anlamda yeni medyaya ilişkin hâkim algı, toplumsal özne olarak bireyin bütün iktidar biçimlerinden kurtularak özgürleşebileceği yaklaşımıdır. Bu anlamda günümüzde iktidar biçimleri zaten klasik yöntem ve teknikleri değil, paradoksal da görünse daha sofistike yöntemlerle iktidarlarına varlık kazandırmaya devam etmektedirler.

“Bu toplumsal ve kültürel olgu Norveçli sosyolog Thomas Mathiesen’in geliştirdiği ‘sinoptikon’ kavramıyla gündeme gelmiştir. Burada, bedenlerin, insanların oturdukları yerde, yerellikten kopartılmayarak, siber mekâna çekilerek, başkalarının hayatını gözetlediği bir gözetim süreci söz konusudur. Günümüzde ise İnternet’in yaygınlaşmasıyla birlikte, sinoptikondan “omniptikon”a geçilmiştir. Artık çoğunluğun birbirini izlediği bir gözetim süreci söz konusudur. Burada da sosyal paylaşım ağları olan Facebook, Twitter gibi araçlar üzerinden insanların birbirlerinin yaşamlarını gözetim altında tuttuğu görülmektedir. Dolayısıyla, aslında “Bentham’ın hayalini kurduğu, Foucault’nun akademik alanda kuramsallaştırdığı, Orwell’in karşı ütopya şeklinde tahayyül ettiği panoptik toplum” 21. Yüzyılla birlikte elektronik ağlarla, siber mekânda yaşama geçmiştir, denebilir (Binark vd., 2012, s. 33).

Gerek toplumsal iktidar biçimleri, gerekse özne olarak bireyin yeni medya araçlarıyla kurduğu ilişki, geçmişte olduğu gibi teknolojinin günümüzde de bir tahakküm ve iktidar alanını bir biçimde ürettiğine işaret etmektedir. Hemen herkesin handiye sahip olmak zorunda olduğu akıllı teknolojiler ve bu teknolojiler marifetiyle günün her saati internete “bağlı” bulunması, söz konusu iktidar alanının en belirgin özelliğidir. İnsan/toplum hayatı ve mahremiyeti hakkında bilgi sahibi olmak, tarih boyunca bütün iktidar biçimlerinin iştahını kabartmış ve her dönem bu alan bir tahakküm aracı olarak kullanılmıştır. Zira günümüzde yeni medya marifetiyle örülen gözetim merkezli bir iktidar alanının varlığı yeni değil, tarihsel arka planı itibariyle geçmişe dayanmaktadır. Tarihin her döneminde gözetim olgusu, iktidarların temel yönetsel mekanizmalarından biri olarak işlev görmüştür. Bu anlamda Peter Burke, gözetim devleti fikrinin erken yeniçağda, 1650’lerden itibaren belirgin hale geldiğini, hükümetler için enformasyon birikiminin artması yönünde, istatistikler ve tabloların da gene bu dönemde ortaya çıktığını belirtmektedir (Burke, 2008, s. 117). Başka bir ifadeyle moderniteye kaynaklık eden Aydınlanma dönemi itibariyle birey ve toplum ilişkilerinin gözetim altında bulundurma isteği, günümüzde de form değiştirerek devam etmektedir. En büyük fark günümüzde yeni medya teknolojilerinin iktidar alanı açma potansiyeli, bizzat öznenin kendisi tarafından üretilmesi yoluyla gerçekleşmesidir.

Günümüzde bireyin kendi rızası ve iradesi ile varlık kazandırdığı yeni iktidar formu, iktidarın profesyonel birçok yüzü ile birlikte devasa bir tahakküm/hegemonya alanı oluşturmaktadır. Belki de tarihin hiçbir döneminde iktidar türleri için birey hayatını bu denli istila eden, her saniye bireye dolayimsız ulaşılabilir potansiyele sahip bir teknoloji biçimi üretilmemiştir. Bu anlamda;

“günümüz dünyasında iktidar çok daha görünmez patikalara sahiptir. Mimari yapının yerini elektronik mimari almıştır. Hemen her köşe başına konulan kameralardan edinilen görüntü kayıtları, cep telefonlarının yaydığı sinyaller, bilgisayar IP numaraları, e-posta takip sistemleri, ilerisi, uzaya fırlatılan uydular aracılığıyla tüm dünya gözetim altında tutulmaktadır. Birkaç yıl öncesinde piyasaya sürülen Google earth programı ile evinde, oturduğu yerde tüm dünyayı gözetleme olanağına erişebilen “sıradan” bireyler için iktidarın ne denli kapsamlı sistemlere sahip olduğunu düşünmek ürkütücüdür. Bugün teknolojinin ulaştığı bu korkunç nokta ile bireyin gözetlenmekten korunma olanağı yoktur. Cep telefonu, bilgisayar gibi görece daha yeni ve pahalı ürünler bir yana, televizyon ve hatta radyo dâhil hiçbir teknolojik ürüne sahip olmayan, dahası evinden dışarı adım atmayan bireyler dahi bu enternasyonal gözetim ağına yakalanmışlardır. Isıya duyarlı takip sistemleri ile artık kapalı bir mekân içinde, sözgelimi evde dahi insanların tüm hareketleri rahatlıkla gözetlenebilmektedirler” (Toprak vd., 2009, s. 146-147).

Özetle günümüzde geliştirilen teknolojiler, özellikle de iletişim teknolojileri bireysel ve toplumsal ilişkilerde önemli imkânlar ve kolaylıklar sağlamaktadır. Fakat diğer taraftan söz konusu teknoloji marifetiyle öznenin kendi rızası ve iradesi üzerinden önemli bir iktidar alanı oluşmaktadır. Sosyal, kültürel, ekonomik vb. farklı aidiyetleri olan sayısız insana aynı anda ve sayısız kez ulaşabilme imkânı sağlayan yeni iletişim teknolojileri, bu yönüyle önemli bir iktidar alanı açmaktadır. Bu anlamda günümüzde birçok şirket, devlet vb. organizmaların teknolojiye yatırım yapmaları, özellikle yeni iletişim teknolojilerinin üretilmesi ve kullanılmasında sürekli rekabet durumunda bulunmaları, teknolojinin bizzat kendisinin önemli bir iktidar aracı olduğuna işaret etmektedir.

Siyasal İktidar

Tarih boyunca iktidar ve tahakkümün en önemli alanlarından birisi hiç kuşkusuz siyasal alandır. Bu anlamda çoğu kez ortalama algıya göre iktidar dendiğinde siyasal anlamda devleti yöneten erk işaret edilmektedir. Siyasal alanda iktidar kavramına ilişkin söz konusu bu algı büyük ölçüde doğru olsa

da, modern dönemde bu algıyı değiştirecek önemli gelişmeler bulunmaktadır. Bu anlamda modern dönemde öncelikle siyasal iktidar ve diğer bütün iktidar biçimlerine ilişkin temel yapısal değişimler yaşanmıştır. Aynı şekilde post modern dönemde de farklı formlarda değişim göstermeye devam etmektedir. Toplumsal iktidar biçimlerinden olan siyasal iktidarın günümüzde nasıl işlediği, yeni medya araçları bağlamında hangi argümanlar üzerinden kendisine meşruiyet sağladığı bu başlık altında anlaşılmalı çalışılacaktır.

Modern dönemin özne ve iktidar ilişkileri yukarıda ifade edildiği üzere gittikçe kompleks bir şekil alan ve karşılıklı bir birini besleyen bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle iktidarın kim olduğu, temel hedefinin ne olduğu, nerede bulunduğu vb. soruları anlamsızlığa uğratan bir özne-iktidar ilişkisinden söz edilmektedir. Foucault'nun iktidar çözümlemesinde “iktidar kimin elinde” veya “iktidar sahiplerinin niyeti ne” gibi sorular anlamsızdır. Çünkü onun için asıl sorun, iktidarın nasıl uygulandığı ve bu uygulamaların sonuçlarına bağlı olarak öznelerin oluşum ve oluşturulma süreçlerini çözümlenektir (Sarup, 1995, s. 92).

Modern dönemin iktidar pratiklerini büyük oranda besleyen ve biçimsel anlamda şekillendiren şey, onun özne ile kurduğu ilişkisinde bulunmaktadır. Modern dönemde rasyonel akıl etrafında hayatın merkezine oturtulan bireyin ise, özneleşme süreci iktidarla kurduğu ilişkisinde ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda karşılıklı ve bir birini besleyen süreçler olarak işlemektedir. Fakat burada göz ardı edilmemesi gereken şey, öznenin “ben” merkezli ve iradesi ile kurduğunu düşündüğü ilişki biçiminin, paradoksal biçimde iktidarı beslediğidir. Bu anlamda özne iktidar ilişkilerine önemli katkıları bulunan Foucault (1993, s. 94) iktidar çözümlemesine yaklaşımını şu şekilde ifade etmektedir.

“İktidar ilişkilerinin çözümlemesi, hükümlerliliğin hukuki modeli açısından değil, etkilediği öğeleri belirleme ilişkisi açısından incelenmelidir. Çünkü bu hukuki model irdelenirse, inceleme hükümlerliliğin hukuki yapısı veya devletin ideal oluşumu ile sınırlanır. Oysa asıl olan itaat ilişkilerinin özneleri nasıl ürettiğini ve iktidarı, güç ilişkileri içinde ele almaktır. İktidar, sadece bağımlılaştırıcı, kurallı uyruklaştıran veya bir zümre egemenliği değildir. Bunlar daha çok iktidarın son biçimleridir. İktidar her yerden doğduğu için her yerdedir.”

Aydınlanma sonrası ve modern dönemde bireye en çok atfedilen özellik, öncelikle kendisinin ve hayattaki her şeyin rasyonel belirleyeni olduğudur. Özellikle modern öncesi dönemde birey ve toplum yaşamını tahakküm altına alan ne kadar irade varsa, hepsinin ortadan kaldırılarak sadece akıl merkezli bir birey ve toplum hayatının kurulması gerektiğidir. Söz konusu bu temel

saiklerden hareketle insanlığın geçmiş bütün birikimini irrasyonel olarak kodlayan ve bir biçimde yok sayan aklın sahibi olan birey, modern dönemde kendi iradesiyle beslediği ve büyüttüğü iktidar biçimlerinin hazırlayıcısı oldu. Birey kendi hayatı, kendi bedeni, kendi davranış kalıplarını oluşturduğunu düşünürken, diğer taraftan iktidar biçimlerinin tahakküm alanında bulunduğu, hatta iktidarı ayakta tutan özne olduğu gerçeğini kavrayamadı. Bu yönüyle Foucault özneyi, biri ya da birilerine kontrol ve bağımlılık üzerinden tabi olan ve kendi inşa edilmiş kimliğiyle bir bilinç veya ben bilgisi aracılığıyla kurulmuş bağlar olarak görmektedir. Bu yaklaşım her iki anlamda da bireye boyun eğdiren ve onu kontrol altına alan bir iktidar biçimini telkin etmektedir. Bu bakımdan iktidar sadece kendi çıkarlarını ve menfaatlerini hayata geçirmek için bir aktörler/güçler odağı tarafından sahip olunan bir şey değil, bir etkileşim tarzıdır. Bu nedenle Foucault'ya göre iktidar kavramından çok, iktidar ilişkileri üzerinde durulmalıdır (West, 1998, s. 235-237).

Modern dönemin siyasal iktidar, birey ve toplumsal ilişkilerinde ortaya çıkan özne, post modern dönemin de en önemli meşruiyet sağlayıcısı rolünü üstlenmektedir. Bu bağlamda Gramsci, toplumlararası ilişkileri dikkate alarak hegemonya kavramının tanımını anlam bagajını değiştirmiştir. Hegemon olmak için ekonomik ve politik gücün yeterli olmadığını, bağımlı grupların rızasına da gereksinim duyulduğunu belirtmiştir. Bu nedenle, hegemonya araçlarını elde etmek için yalnızca baskı/zorlama kullanmaz, aynı zamanda sistemdeki diğer aktörlerin rıza göstermelerini de sağlamaya çalışır (Cox, 2010, s. 216-7, akt. Karacasulu, 2009, s. 60). Günümüzde iktidara ruh veren bireyin yeni medya araçları üzerinden kendi iradesiyle kendisini sunması, iktidarın ihtiyaç duyduğu hemen her şeyi kendi rızası ile paylaşması siyasal iktidarın hegemonyasını güçlendirmektedir. Söz gelimi herhangi bir siyasal iktidar, kendi rıza ve istekleriyle bir araya gelebilen milyonlarca insana başka türlü nasıl ulaşabilirdi? Mesajları ve politikaları hakkında bu kadar yakından ve bu kadar etkili geri dönüşleri nasıl alabilirdi? Ayrıca bu kadar insanın siyasal iktidara ilişkin düşüncelerine nasıl ulaşabilir ve onları etkilemenin yolunu nasıl bulabilirdi?

Günümüzde yeni medya teknolojilerinin siyasal anlamda iktidarın hegemonya aracı olarak işlev görmesinin bir diğer göstergesi, demokrasi ve özgürlük kültürünü geliştirdiği düşüncesinin küre ölçeğinde dolaşıma sokulmasıdır. Bu anlamda yeni medya araçları, temel insan hakları ve demokrasinin en önemli aracı olarak sunulmaktadır. Bireyin demokratik katılımını artıran ve beraberinde demokratik olgunluğu geliştiren bir araç olması, herkes tarafından kullanılması gerektiği sonucunu doğurmaktadır. Herkesin demokrasiye ulaşmak amacıyla yeni medya teknolojilerine ulaşması gerektiği zorunluluğu veya bu teknolojilerle demokratik

değişimlerin gerçekleştirebileceği söylemi kendi başına önemli bir iktidar söylemidir. Bu anlamda Arap Baharı olarak adlandırılan süreçte yeni medya/sosyal medya araçlarının nasıl bir devrim oluşturduğu söylemi birçok yönü itibarıyla önemli ölçüde siyasal iktidar alanı açan bir söylemdir (Bkz. Babacan, vd. 2011). Bu yönlerden biri Arap Baharı olarak adlandırılan sürecin demokrasi ve yeni medyanın gücü ile ilişkilendiren söylem ile olan ilişkisinin bugün nereye savrulduğudur. Bir diğer yönü ise, demokrasi kavramının kendisi ile alakalıdır. Demokrasi kavramının tarihsel arka planı ve günümüz aktüel tartışmaları ışığında kendisinin ‘ne’liği ile ilgili hala bir netliğin olmayışdır (bkz. Rencière, 2007; Mitchell, 2014). Buna rağmen bütün dünyada yeni medya teknolojilerinin demokrasi ve özgürlüğü geliştirdiği söylemi aynı zamanda içinde iktidarı da barındıran bir söylem niteliği taşımaktadır. Bu anlamda Foucault iktidar kavramının yalnızca “özgür özneler” etrafında ve sadece onlar “özgür” oldukları müddetçe uygulanabileceğini ifade etmektedir. Ona göre aralarındaki bu dışlayıcı ilişki merkeze alındığında iktidar ile özgürlüğün karşılaşmaları ilişkilerinden değil, aralarındaki zorunlu koşuldan, yani özgürlüğün iktidarın varlığı ve uygulanmasının ön koşulu olduğundan söz edilmelidir. (Foucault, 2011, s. 75).

Yeni medyanın teknik ve kullanım özellikleri itibarıyla birçok kişinin hayatında yer almasıyla birlikte, kolaylıkla ve çoğunlukla siyasal bir propaganda aracı olarak kullanılmasına neden olmaktadır. Bu bakımdan siyasal iktidar biçimleri, bireylerin düşünce ve eğilimlerine dokunma, etkileme imkânı kazanmaktadır. Aynı şekilde bireylerin yeni medya araçlarında kendi rıza ve iradeleri ile varlık göstermeleri sonucu, bütün eylemlerinin gözetlenebileceği ve kontrol edilebileceği bir tahakküm alanı açmaktadır. Başka bir ifadeyle bireyin iktidarı ve tahakkümü içselleştirerek kendini gözetimin bir nesnesi haline getirmesi, iktidarın temel güç kaynağı olmaktadır. Bu bakımdan sistemi sürekli kılarak baskının içselleştirilmesinin sağlanması önem taşımaktadır (Foucault, 2007, s. 95). Bunun içindir ki, herkesin artık kendini gözetlemeye başlamasıyla birlikte, Foucault’nun da “mükemmel formül” olarak nitelendirdiği sürekli gözetim hali böylece ortaya çıkmaktadır. Bu da gözetimin en temel prensiplerinden olan “kendi kendine gözetim”i geliştirmekte, beslemektedir (Binark, vd., 2012, s. 30).

Yeni iletişim teknolojileriyle elde edilen imkânlardan en çok istifade eden ve kendine bir iktidar alanı açan en önemli unsurlardan biri hiç kuşkusuz siyasal iktidarlardır. Özellikle siyasal iktidarları yakından ilgilendiren birçok gelişmenin merkez noktası olarak yeni medya teknolojilerinin, siyasal iktidarlar tarafından kontrol altında tutulmaları ve bir iktidar aracı olarak kullanılmaları yadsınamaz bir gerçektir. Bu yönüyle yeni medya araçları, kitle iletişim araçlarına oranla bireylere daha aktif olma ve katılabilme

imkânı sağlamasına karşılık, onları aynı zamanda iktidar alanına daha çok yaklaştırmaktadır. İktidarın etkisi ve söylemi karşısında daha açık ve korunmasız hale getirmektedir.

Kültürel/Psiko-Sosyal İktidar

Modern aklın geleneksel döneme ilişkin bütün her şeyi yok sayan yaklaşımı nedeniyle, kültür ve onunla ilişkili olarak psiko-sosyal alanda da önemli değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. Birey ve toplum yaşamının büyük oranda belirleyicisi olan bu iki temel alan modern dönemde, rasyonalitenin ezici adımları altında mağdur ve mahrum edilmiştir. Modern dönemin serüveni belki de bu iki temel alanda birey ve toplumun yaşadıklarında bir araya gelmiştir denilebilir. Bu anlamda kültür ve psiko-sosyal boyutta önemli bir işleve sahip din, inanç ve felsefe gibi alanların geriletılarak, hayatın dışına itilmesi sonucu, modern insanın anlam arayışı hiç son bulmamıştır.

Modern öncesi döneme ilişkin kavram ve kurumların meşruiyet kaybına uğratılması, birey ve toplumun kültür, duygu ve gündelik yaşamda boşluk yaşamasına neden olmuş ve anlam arayışı sürgit devam etmiştir. Ortaya çıkan boşluk ise, modern dönem ve sonrasında sürekli yeniden üretilen devingen bir formda birçok unsurla doldurulmaya çalışılmıştır. “Kültürel alanda, modern toplum din, felsefe ve bilim gibi başta gelen kültür ve değer sistemlerinin esas unsurlarının büyüyen farklılaşmasıyla, seküler eğitimin ve okuryazarlığın yaygınlaşmasıyla ve entelektüel disiplinlerde uzmanlaşan kadroları yetiştirmek ve geliştirmek için daha karmaşık entelektüel kurumsal yapının oluşturulmasıyla tanımlanmıştır. Bu gelişmeler, kitle iletişim araçlarının yayılması, toplumun başlıca büyük grupları arasında bunun gibi merkezi kitle iletişim araçlarının artan etkisi ve bu grupların, merkezdeki kültürel seçkinler tarafından yaratılan kültürel faaliyet ve organizasyonlarda daha fazla yer almasıyla yakından ilgilidir” (Eisenstadt, 2007, s. 16-17).

Bu anlamda modern öncesi kültür ve kültür bağlamında psiko-sosyal bağların zayıflatılarak, yeni dönemin, yani modern dönemin oluşturduğu kültüre geçişin yaşanması gerekmektedir. Büyük ölçüde iletişim araçları üzerinden birey ve toplum yaşamına dokunan modern kültür, dünyanın her yerinde aynı duygusal refleks ve tepkilerin geliştirileceği, kültürel ve duygusal bir tahakküm alanı açmaktaydı. Dünyanın her yerinde, yani küresel ölçekte bir tahakküm alanının varlığı büyük ölçüde bireyin en temel yaşam pratiklerinden biri olan tüketim üzerinden gerçekleşmektedir. Zira geleneksel kültürün, inancın ve felsefenin boşalttığı alan, akıl merkezli kurulan bir dünyanın anlam sınırları içerisinde varlık kazanmaktaydı. Akıl merkezli bir hayatın sunduğu yaşam biçiminin büyük oranda üretim ve

tüketim merkezli olması gerekmektedir. Bu anlamda insanın anlam arayışı ancak üretim ve tüketim döngüsü içinde hafifleyebilir veya küresel ölçekte homojen bir kültür bu döngü üzerinden gerçekleşebilirdi. Bu bakımdan modern dönemde kültürü Stuart Hall, hâkimiyet ve tahakküm ilişkilerinin eklemlendiği bir süreç olarak tanımlar. Kültürel alan değişen ve dengede olmayan güç ilişkilerinin bir alanıdır (Hall, 1981). Bauman ise modern zamanda tüketimin bir hastalık haline geldiği evreyi, "akışkan modernlik" olarak tanımlamaktadır. Onun tanımlamasıyla bütün tüketim üretimdir ve bütün üretim de tüketimin kendisidir. Bu iki eylem biçimi bir diğeri tamamlamaktadır (Rojek, 2004, s. 291).

Bauman'ın hastalık olarak kodladığı tüketim, günümüzde yeni medya araçları ile bir sonraki aşama olan hastalığın normalleşmesi sürecini yaşamaktadır. Söz konusu normalleşme, tüketimin psikolojik tatmin sağlayan boyutunun bizzat öznenin kendisi tarafından geliştirilmesi ve yine kendisi tarafından tüketilmesi sürecidir. Bu anlamda yeni medya teknolojilerinin kendisi bizzat en önemli tüketim unsuru olarak birey ve toplum hayatında son derece önemli bir yer tutmaktadır. Bunun yanı sıra, her an parmak ucunda dokunma mesafesinde bulunan tüketim olgusu, artık hastalık olarak nitelendirilmemektedir. Hatta tüketimin iktidar ve tahakkümün bir aracı değil, özgürlüğün ve öznenin kendini inşasının yegâne aracı olduğu vurgusu yapılmaktadır (Brake, 2008; Bazarova, 2012; Boyd, 2011a, 2014b). Buna karşılık teknoloji ve tüketime kültürel/psiko-sosyal alanın en belirgin taşıyıcısı ve tamamlayıcısı rolü yüklenerek, bundan uzak kalanın mahrumiyet/mağduriyet yaşayacağı vurgulanmaktadır. Son dönemde özellikle teknoloji reklamlarının duygular (sevgi, aşk, yalnızlık, cesaret vb.) üzerinden bir dil kullanması bu duruma işaret etmektedir. Aynı şekilde yeni medya teknolojilerinin sürekli olumlu sıfatlarla (akıllı, sosyal, yeni, profesyonel vb.) nitelendirilmesi de bu anlamı taşımaktadır. Teknoloji ve tüketime ilişkin bütün bu olumlu sıfatların ve pozitif vurguların nedeni, tüketicuyu aynı zamanda üretimin de bir parçası haline getirmektir. Başka bir ifadeyle çeyrek yüzyıl önceki tüketim olgusundan farklı olarak, tüketicinin kendi irade ve rızasıyla sadece tüketimin değil, aynı zamanda üretimin de merkezinde yer almasıdır. Bu bağlamda Baudrillard "tüketimin tüm yaşamı kuşattığı, tüm etkinliklerin aynı bileştirici biçime uygun olarak zincir oluşturduğu, insanı ödüllendirme yollarının saat be saat önceden ayarlandığı, 'çevre'nin bir bütün oluşturduğu, bütünüyle iklimlendirildiği, düzenlendiği, kültürelleştirildiği noktadayız" şeklinde özetlemektedir. Fakat sanırım Baudrillard'ın tüketime ilişkin belirttiği durumdan biraz daha ilerde bir yerlerdeyiz. Başka bir ifadeyle tüketimin simetrik ve hiyerarşik biçimde gerçekleşmekten ziyade, daha çok tüketicuyu tüketimin hem öznesi, hem de nesnesi haline getiren bir aşamada bulunmaktayız. Yani artık "zorlamanın yerini teşvik almakta, davranış kalıplarının zorla dayatılmasının yerini

ayartma, davranışın denetlenmesinin yerini halkla ilişkiler ile reklamcılık, normatif düzenlemenin yerini de yeni ihtiyaçların ve arzuların uyandırılması almaktadır.” (Bauman, 2010b, s. 46).

Modern aklın birey ve toplum yaşamını tanzim etmesine yönelik özellikle yirminci yüzyılda sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik vb. hemen her alanda yer alan iktidar pratiklerinden zorlama fiili uygulamalar, günümüzde yerini daha sofistike araç ve yöntemlere bırakmaktadır. Klasik iktidar ve tahakküm biçimleri form değiştirerek, son derece kompleks bir ilişki içine girmiş ve iktidarın izlerini fark edebilmek zorlaşmıştır. Bu yönüyle iktidarın, tahakkümün ve sömürünün yeni formu, tüketimin de yeni bir kültürünü oluşturmaktadır. Söz konusu bu yeni form, modern dönemdeki gibi sadece beden iktidar ve egemenlik ilişkilerinin tahakkümüne uğraması değil, aklın ve duyguların da her şeyiyle tahakküme maruz kaldığı yeni bir dönem olduğu belirtilebilir. Başka bir ifadeyle tüketime direkt maruz kalmayan veya tüketimin metalaştırmadığı duyguların da tüketimin nesnesi haline geldiği bir durumun yaşandığı ifade edilmelidir. Sonuç olarak oluşan yeni kültür, yeni birey/özne karakterini ortaya çıkarmakta, yeni karakter ise yeni kültürü sürgit beslemekte ve ona hayat vermektedir.

Burada belirtilmesi gereken en önemli husus hiç kuşkusuz her dönem öznenin önemi ve özneye yapılan vurgunun özellikle yapıyor olmasıdır. Paradoksal biçimde modern aklın birey/özne merkezli vurgusu ve bireyin/öznenin iktidar biçimlerine maruz kalması ile günümüzde yeni medya teknolojileri marifetiyle öznenin iktidar odaklarının görünmez patikalarına maruz kalması aynı hakikate işaret etmektedir. Aradaki fark zamanın ruhuna bağlı olarak form, araç ve yöntem farklılığıdır. Modern dönemde birey/özne vurgusu ile daha görünür ve dikey bir ilişkiye işaret edilmekteyken, günümüzde bireyin/öznenin daha yatay ve örtük bir ilişki içerisinde varlık bulması sağlanmaktadır. Bu anlamda Foucault (2011, s. 58) özne ve iktidar ilişkilerini, insanların kendi kültürlerinde özneye dönüştürülme kipliklerinin tarihini oluşturmak şeklinde yorumlamıştır. Sözü edilen kiplerin üç farklı nesneleştirme kipi vardır. Bunların birincisi kendilerine bilim statüsü kazandırmaya çalışan kiplerdir. Burada pratik alanda konuşan, üreten, emek harcayan öznenin nesneleştirilmesidir. İkincisinde öznenin kendi içinde ya da başkalarından bölünerek nesneleşmesidir. Bunun deli-akıllı, hasta-sağlıklı ayırımı üzerinden yapmak mümkündür. Üçüncüsünde ise biri insanın kendini özneye dönüştürmesidir. Örneğin insanın kendini cinselliğin öznesi olarak tanımayı öğrenmediği gibi bir nesneleşme sürecinde göstermektedir. Sonuç olarak önemli olan iktidar değil, öznenin kendisidir.

Özne ve iktidar ilişkilerinde kültürel ve psiko-sosyal anlamda en önemli zemin hiç kuşkusuz öznenin nasıl kodlandığı ve konumlandığıdır. Bu bakımdan günümüzde yeni medya teknolojileri ile birey, kültürel ve psiko-sosyal anlamda melez bir bilinç etrafında gelişen bir özne olarak tasarlanmaktadır. Başka bir ifadeyle modern dönemde özneye yüklenen anlamdan daha ilerde edilgen bir yaklaşımla, öznenin kendisi için belirlenmiş sınırlar içerisinde fakat kendi rızası ile kendini nesneleştiren bir tahakküm biçimi oluşmaktadır. Zira modern akıl bir biçimde bireye toplumsal özne olarak kurucu bir bilinç ve irade kaynağı atfederken, günümüzde sofistike araçlarla oluşturulan evrende kendisine belirlenen özne rolünü benimseyen bir birey söz konusudur. Smythe'in (1981) bilinç endüstrisine has yorumuyla yeni iletişim teknolojilerinin görevi, 'aynı zamanda nihai ürünleri üretmek için şekillendirilmiş izleyicilerin üretilmesidir.' Başka bir deyişle tüketiciler, bir taraftan üretir, bir taraftan da üretileni tüketmek üzere bizzat iletişim teknolojileri aracılığıyla şekillendirilirler (Başer, 2010, s. 44).

Yeni medya teknolojilerinin özne-iktidar ilişkilerinde iktidara alan açtığı en önemli zemin olan tüketim konusu, psiko-sosyal saiklerle daha çok içerik üretilebilmesi özelliği ile gölgelenmektedir. Bu anlamda yeni medya teknolojilerinin en önemli kendini sunma biçiminden biri, bireylerin salt tüketici değil, aynı zamanda içerik üretebilecek olmalarıdır. Fakat paradoksun ve iktidarın görünmeyen adımlarının başladığı yer, tam da burasıdır. Zira birey psiko-sosyal nedenlerle içerik üretirken, aynı zamanda en önemli tüketim işlevini de yerine getirmektedir. Teknolojinin kendisini tüketmenin yanı sıra, duygu, düşünce ve fikirlerini de tüketimin bir unsuru haline getirmektedir. Bauman'ın (1999a, s. 32) yaklaşımıyla, çağdaş modern toplum üyelerini/fertlerini özünde tüketici olarak görmekte ve onları kısmen üretici bir rolde görmektedir. Bu bağlamda fertlerin sosyal normlara uyum sağlayabilmek ve toplumun iyi eğitilmiş bir üyesi/ferdi olabilmek adına, tüketici olarak piyasanın ayartmalarına etkili biçimde cevap vermesi gerekmektedir. Günümüzün yoksulları bu nedenle 'işsiz' değil, 'tüketici' ol(a)mayanlardır.

Günümüzde yeni medya araçlarının iktidara ilişkin potansiyeli kullanıcıların, yani tüketicilerin psiko-sosyal nedenlerle her an bu potansiyeli büyüttükleri gerçeğinden beslenmektedir. Geçen yüzyılda kitle iletişim araçlarıyla daha çok tüketici pratikleri oluşturulmaya çalışılırken, günümüzde bu pratikler yeni medya teknolojileri üzerinden daha hızlı ve daha etkili gerçekleşebilmektedir. Geçmişte daha çok dışarıdan sayılabilecek çeşitli ayartıcı ve baştan çıkarıcı araçlar etkin kullanılmakta iken, günümüzde tüketicinin kendi iradesi ile bizzat üretimin ve tüketimin merkezinde yer aldığına şahitlik edilmektedir. Bu anlamda tüketim dünyasının, tüketicileri

cezbettiği ve onları baştan çıkarttığı sıklıkla dile getirilmektedir. Fakat bunun olabilmesi için baştan çıkartılmaya ve ayartılmaya hazır ve istekli tüketici kitleye ihtiyaç vardır. Arzu edilen biçimde işleyen bir tüketim toplumunda tüketici kitle, aktif bir biçimde baştan çıkartılma ve ayartılmaya teşne durumdadır (Bauman, 1999a, s. 43). Özetle bireyi söz konusu bu üretim ve tüketim mekanizmasının tam ortasına yerleştiren araç ise hiç kuşkusuz yeni medya araçlarıdır. Bu bağlamda sadece bireyden yeni medya teknolojilerinin her gün yenilenen biçim ve türlerini tüketmesinin beklenmesi dahi, bu durumu açıkça anlatmaktadır.

Toplumsal İktidar

Bir önceki başlıkta özetlendiği biçimde kültürel ve psiko-sosyal bağlamda yeni medya araçlarının özne-iktidar ilişkilerinin tanzimi, toplumsal ölçekte söz konusu ilişkinin nasıl gerçekleştiğiyle yakından ilişkilidir. Nihayetinde özne-iktidar ilişkilerinde teknolojik tahakküm, siyasal tahakküm, kültürel/psiko-sosyal tahakküm ve toplumsal tahakkümle zirveye çıkan ilişki ağı, birbirini tamamlayan ve birbirine hayat veren ilişkilerdir. Bu bakımdan toplumsal ölçekte iktidarın ve tahakkümün izleri bütün bu süreçlerin birlikte dikkate alınması ile mümkün olmaktadır.

Modern dönemde toplumsal yapı, geçmişin tortularından arındırılarak yeni bir düzenin kurulması gerektiği yönünde bir argümanla her yönüyle tahakküme maruz bırakılmıştır. Daha çok geçmişin verili ve irrasyonel olduğunu kodlayarak meşruiyet zemini oluşturan modernite, tarihte eşî görülmemiş bir toplumsal tahakkümün kurulmasına neden olmaktadır. Yukarıda da değinildiği gibi modern tahakküm, söz konusu meşruiyetini geçmişin birikimini yok sayarak, birey ve toplum hayatını yeni bir milatla başlatmak isteyen, öncesizlik ve yenilik vurgusu yapan bir tahakküm biçimi olarak ortaya çıkmaktaydı (Friedman, 2002). Bireye ve birey rasyonalitesine önem atfederken, toplumsal ölçekte büyük anlatılar etrafında ve merkezi formatlama pratikleriyle homojenleştirme biçiminde ortaya çıkmaktaydı. Başka bir ifadeyle modern dönemde toplumsal tahakküm, bireye atfedilen bilinçli ve inşa edici özne vurgusu üzerinden gerçekleşmekteydi. Fakat diğer yandan özne olarak bireyin toplumsal düzen ve iktidar ile olan ilişkisi her aşamada ve adımda düzenlenmekteydi. Daha yalın bir ifadeyle iktidar, bireyin en çok vurgulanan pozitif alanı üzerinden inşa olunmaktaydı. Önce beden, sonra ruhun terbiye edilmesi süreci çeşitli kategori ve belirlenimler üzerinden gerçekleşmekteydi. Bu anlamda belirlenen kategoriler her dönem yeni bir formda üretilerek, bireylerin ilgili kategori ve kompartımanlara yerleştirilmesiyle devam etmektedir. Aydınlanma sonrası bu kategorizasyon, modern-geleneksel ayrımı, eğitilmiş-eğitimsiz ayrımı, bilimsel-verili ayrımı,

sağlıklı-hastalıklı ayrımı vb. bir dizi unsur üzerinden üretilmekteydi. Bütün bu kategori ve kompartımanlar iktidarı ortaya çıkaran ve onu geliştiren temel normlardır (Frankl, 2003; Foucault, 2011).

Bu anlamda bireye yapılan toplumsal özne vurgusu veya öznenin keşfi, iktidarın kendisinden daha önemliydi. Zira Foucault'ya göre iktidar kavramı çoğul, genellikle olumlu, üretken ve ilişkisel bir süreçtir. Yani tek bir iktidar türünden söz edilemez. Bu anlamda iktidar, bütün toplumsal ilişkilere dağılmış bir şekilde ortaya çıkmaktadır ve birbirinden farklı biçim/türlerde birçok noktada uygulamaları söz konusudur. Bununla birlikte iktidar sadece baskı kuran bir mekanizma değil; kapasitesi, eylem ve özneliği üreten bir niteliğe sahiptir. İktidar sadece bir mülkiyet olmadığı için kendi başına birilerinin sahip olduğu bir potansiyel değildir. İktidar bu anlamda daha ziyade bir güç dengesi, rekabet ve direnç gösteren kimi taraflar arasında süregelen stratejilerden ortaya çıkan karmaşık bir ilişkiler yumağıdır (Dean, 2001, s. 325).

Bu bakımdan toplumsal anlamda iktidarın her zaman belirgin bir biçimi, adı ve adresi bulunmamaktadır. Toplumsal anlamda iktidar bir krallık veya diktatörlük biçimi değildir, aksine hayatın bütün karelerine nüfuz eden bir yaşam pratiğine dönüşmüştür. Günümüzde iktidarın beslendiği en önemli güç kaynağı tam da burasıdır. Gerek yerel, gerekse küresel ölçekte toplumsal iktidarı var eden söz konusu bu karşılıklılık durumudur. Bu bağlamda “tek bir kişiye verilmiş olan ve bu kişinin başkaları üzerinde uyguladığı bir güç yoktur, bu herkesi içine alan bir makinedir. İktidarı işletenler kadar üstlerinde iktidar işletilenler de buna dâhildir. ... İktidar doğumundan itibaren iktidara sahip olan ya da onu işleten bir kişiyle artık maddi olarak özdeş değildir. Yasal sahibi olmayan bir makineler bütünü haline gelmiştir” (Foucault, 2007, s. 96).

Toplumsal anlamda iktidar, daha çok modern öncesi toplumsal yapıya ilişkin bir iktidar biçiminin, yani yukarıdan aşağıya dikey ve hiyerarşik bir iktidar biçiminin uzağında, daha çok yatay ve kompleks bir formda ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda modernliğin akılcı medeniyetinin en önemli karakteristiklerinin mekânı ve zamanı rasyonel biçimde tasarlamak ve bu şekilde toplumsal iktidarın kurulmasını sağlamak olduğu bilinmektedir (Urry, 1999; Giddens, 1998; Harvey, 2003; Murray, 2008). Fakat modern dönemin zamanı ve mekânı rasyonel tasarlayarak toplumsal ölçekte bir düzen kurulması düşüncesine karşılık, bugün zaman ve mekânın sınırları aşarak, iktidarın öznenin bizzat kendisinde bedenlenişine şahitlik edilmektedir. Daha çok yeni medya teknolojileri üzerinden öznenin hayatında varlık bulan bu yeni iktidar formu, modern dönemde olduğu gibi, bugün de kendi meşruiyet araçlarını ve dilini sağlayarak yaşamaya devam etmektedir. Bu bağlamda Foucault (1992, s. 28-29) disiplinci iktidar

anlayışının 19. yüzyıl sonrası bedenden daha ziyade ruha kaydığını belirtmektedir. Bununla birlikte söz konusu yeni disiplin süreçleri ve biçimleri hukukçulardan, psikologlara, uzmanlardan, eğitimlere ve yöneticilere kadar herkesin rol alarak epistemolojik olarak meşrulaştırdığı yeni bir iktidar biçimi/türü doğurmuştur. İnsan bedeninin kontrolüne ilişkin yoğun biçimde artan bilimsel söylem ve farklı disiplinler dört bir yandan bedeni kuşatmıştır. Bilimsel olma niteliği, bir değere dönüşmüş olmasından dolayı her bilimsel yaklaşım ve söylem belirleyici bir norm gibi işlev görmektedir. Bu nedenle artık beden dışarıdan gelen herhangi bir disiplinci dayatma tutumu yerine, bilimsel söylemlerin ve yaklaşımların değer belirten “normları” doğrultusunda kendi kendini disiplinize etmeye yönelmektedir.

Foucault’un insan bedeni ve hayatının kontrolüne ilişkin belirttiği bilimsel söylemin meşruiyet aracı olarak işlev görmesi, günümüzde de yeni medya teknolojileri bağlamında benzer bir işlev görmektedir. Bu anlamda bilimsel literatürde (Murthy, 2012; Bazarova, 2012; Boyd, 2014) vurgulanan en önemli söylem; yeni medya araçlarının modern dönemin katı rasyonel formatlama biçimine itiraz eden ve yeni bir özgürlük alanı açtığına dair söylemdir. Birey ve toplum yaşamının daha özgür ve iktidar tahakkümünden uzak kurulabileceği bir potansiyele sahip olduğu vurgusudur. Fakat toplumsal anlamda iktidar kavramı, modern dönemin her şeyi asimetric biçimde tanzim etmesine karşılık, günümüzde simetric biçimde insanların bizzat kendi talepleri doğrultusunda bir toplumsal iktidar alanı açmaktadır. Bu yönüyle günümüzde bireyin yeni medya pratikleri üzerinden toplumsallaşan iktidar, fazlasıyla görünmez adımlara sahiptir. Zira iktidarın görünür olmasına artık gerek kalmamaktadır, bunun yerine öznenin yüceltilmesi ve inşası çok daha hayati önem taşımaktadır. Çünkü kendi özel hayatına ilişkin hemen her bilgiyi kendi iradesiyle yeni medya ortamına taşıyan günümüz bireyi kendi eliyle bizzat katkıda bulunduğu toplumsal iktidarı var etmektedir. Özetle günümüzde bireyin, toplumsallıktan daha çok ön plana çıkarılması durumunu Alain Touraine (2002, s. 387-395) birkaç maddede şöyle özetlemektedir: 1) Batı dünyasında bireyselliğin rasyonel olarak kavranması son derece dominanttır. 2) Rasyonel bireysellik, birçok bireyi tam tersi bir kavram olan hedonizme, yani tüketim toplumunun bir unsuru olmaya yönelmektedir. 3) Bireyselliğe ilişkin üçüncü kavram özne’dir(subject).

Öznenin özellikle iktidar kavramıyla girdiği ilişki biçimi ve yaşadığı serüven Batı düşüncesindeki rasyonel özne algısını önemli ölçüde ters yüz etmektedir. Toplumsal referans noktası olarak kabul edilen rasyonel akıl, iktidar kavramı ile olan serüveninde bireysel ve kitlesel tüketimin motorize gücü olarak işlev görmektedir. Dolayısıyla özneye ilişkin belirtilmesi gereken şey; toplumsal bozulma ve değişim akışının referans olarak

görülecek bir düzenin olmayışı durumunda, bireyselliğimize yönelmemiz bize çeşitli durum ve deneyimlerimizin devamında yol gösterici rehber olmasıdır. Buna karşılık artık her insanın iç dünyasında bulunabilen ve temel insan hakları ile korunan evrensel bir insan modeli ihtimalini araştırmak söz konusu olmayacaktır. Ayrıca bireysellik, her şeyden önce tekil olarak direnç göstermek kitle üretimi ve tüketiminin işgali veya kitle iletişim araçlarından gelen mesajların işgaline uğramaktır (Touraine, 2002, s. 390-391).

Özetlemek gerekirse, günümüzde bireyin sadece iletişim araçlarının işgaline uğraması değil, bilakis bireyin kendisinin söz konusu işgali ürettiğini ve kendi iradesi ile bir denetim ve iktidar biçimi ürettiğini belirtmek gerekmektedir. Bu anlamda belki de Aydınlanma sonrası bireye yüklenen anlam bu şekilde olgunlaşmış, gerek bireysel, gerekse toplumsal ölçekte sonuçlarını vermeye başlamıştır. Özellikle modern dönem için Foucault ve birçok düşünürün belirttiği gibi, tahakküm daha çok bedeni cezalandırmaya ve dizayn etmeye yönelik iktidar biçimleri şeklinde görülmekteydi. Günümüzde ise daha çok bireyin ruhuna sinmiş ve özne rolünde bedenlenişine şahit olunmaktadır. Yeni medya araçlarının bireyin özgürlüğü ve bireyselliğine yaptığı katkının bu denli çok vurgulanmasının nedeni belki de budur. Bu anlamda bireyin bireyselliği ve özgürlüğüne yapılan vurgu, daha önce özne-iktidar ilişkilerindeki asimetric ilişki biçimini kaldırdığı hissi oluşturmaktadır. Bireyin kendini eşit ve özgür hissederek simetric ve interaktif biçimde kurduğunu düşündüğü bir ilişki biçiminde hiç kuşkusuz iktidarın var olabileceği düşüncesi oldukça zayıf kalmaktadır. Fakat buna karşılık bireysel ve toplumsal ölçekte tahakküm ve iktidar, tam da bu zayıf düşünce zemininde yeşermektedir. Bu zemin yeni medya teknolojilerinin bireyi ağ metaforuyla birleştirirken, özneleştirirken; küresel sürece eklemelerken atomize eden ve özgürleştirirken, iktidar biçimlerine daha açık hale getiren bir süreçte devam etmektedir. Sonuç olarak Aydınlanma sonrası Batı düşüncesinin sürekli biçimde aydınlanmış, bilinçli ve rasyonel bir birey/özne vurgusu, her dönem bir biçimde tahakkümün ve iktidarın nesnesi haline gelen birey/özne ile önemli bir paradoks oluşturmaktadır.

Sonuç

Modern aklın en belirgin özelliği zamanı, mekânı ve insanı rasyonel bir biçimde tasarlamaktır. Zira tasarlanan ve belirlenen mekânda insan ve toplum hayatı kolaylıkla etiketlenebilecek ve böylelikle bir iktidar alanı oluşturulabilecektir. Ortaya çıkan iktidar, meşruiyet kaynaklarını üreterek birey ve toplum hayatını tanzim eden bir güç olarak varlığını sürgit devam ettirecektir. İktidarın varlığı modern dönemde rasyonel bir zeminde daha somut enstrümanlar üzerinden inşa olunurken; post modern dönemde,

dönemin ruhuna uygun araçlar üzerinden daha paradoksal, fakat daha etkin tahakküm biçimleri ortaya çıkmaktadır. Söz konusu yeni iktidar biçimleri yeni medya teknolojileri aracılığıyla birey ve toplum hayatını sadece somut mekânların tanzimi ile değil, zaman ve mekân duvarlarını aşarak, her an her yerde var olabileceklerini göstermektedir. Bu bakımdan yeni medya araçları hayatı kuşatarak, hayatın her anında merkezi bir rol üstlenerek kendisi bizzat en önemli iktidar aygıtı haline gelmektedir. Bu bakımdan yeni medya bağlamında birey merkeziliğine, onun sonsuz özgürlüğüne yapılan vurgu, toplumsal özne olarak bir iktidar ve tahakküm alanı oluşturmaktadır.

Günümüzde bu anlamda sosyal bilimler literatüründe yeni medya araçlarına ilişkin en temel vurgu; yeni medya araçlarının modern dönemin katı rasyonel formatlama biçimine itiraz eden ve yeni bir özgürlük alanı açtığına dair söylemdir. Birey ve toplum yaşamının daha özgür ve iktidar tahakkümünden uzak kurulabileceği bir potansiyele sahip olduğu vurgusudur. Fakat toplumsal anlamda iktidar kavramı, modern dönemin her şeyi asimetrik biçimde tanzim etmesine karşılık, günümüzde simetrik biçimde insanların bizzat kendi talepleri doğrultusunda bir toplumsal iktidar alanı açmaktadır. Bu yönüyle günümüzde bireyin yeni medya pratikleri üzerinden toplumsallaşan iktidar, fazlasıyla görünmez adımlara sahiptir. Zira iktidarın görünür olmasına artık gerek kalmamaktadır, bunun yerine öznenin yüceltilmesi ve inşası çok daha hayati önem taşımaktadır. Çünkü kendi özel hayatına ilişkin hemen her bilgiyi kendi iradesiyle yeni medya ortamına taşıyan günümüz bireyi kendi eliyle bizzat katkıda bulunduğu toplumsal iktidarı var etmektedir.

Günümüzde yeni medya araçlarına ilişkin “sosyal, akıllı, yeni, demokratik, özgürlükçü vb.” bütün olumlu sıfatların doğruluğu kendinden menkul bir gerçek olarak kabul edilmesinin en önemli nedeni, birçok pratiğin bireylerin kendi öznel yaşam deneyimlerine dayandırılmasından ileri gelmektedir. Bu anlamda herkes yeni medya ortamında kendince bir şeyler bulmakta ve ortama kendince bir şeyler katabilmektedir. Fakat bireylerin yeni medya pratikleri, bir yandan ona hayat vermekte diğer yandan söz konusu teknolojinin iktidar alanı açma imkânlarını ve potansiyelini artırmaktadır. Bir taraftan bireylere ağ üzerinden bir araya gelme ve kendi deneyimlerini sergileyebilme imkânı sağlarken, diğer taraftan onların yerel ve küresel ölçekte tahakküme daha da açık hale gelmelerine neden olmaktadır.

Özetle bireyin mikro düzeyde özgürlük, demokratik hak ve taleplerini geliştirecek bir araç olarak kodlanan yeni medya teknolojileri, özellikle dört temel makro alan üzerinden önemli derecede iktidar alanları açmaktadır. Bu özelliklerden birincisi yeni medyanın varoluşsal yapısı gereği teknolojidir. Teknolojinin bizzat kendisinin birey ve toplum yaşamında oynadığı dominant rol ve sahip olduğu güç, onun bir iktidar alanı açma potansiyelini

de artırmaktadır. İkinci olarak yeni medya teknolojilerinin siyasal iktidarlar için bir tahakküm aracı olarak hayati derecede işlevsel olduğu vurgulanmalıdır. Zira bireylerin kendi rıza ve iradeleriyle siyasal iktidarlara bu kadar yaklaşabilmeleri sadece bireylerin gücünü artırmamakta, aynı zamanda siyasal iktidarların birey yaşamları üzerinde bir tahakküm kurabilme imkânını da artırmaktadır. Yeni medya araçları ile iktidar ve tahakküm ilişkilerinin ortaya çıktığı bir diğer başlık kültürel ve psiko-sosyal alandır. Bu anlamda söz konusu yeni teknolojinin en önemli yapısal özelliği, bireylerin bütün duyu ve duyu organlarıyla kullanabilme ve içerik üretebilme özelliğini taşımasıdır. Bu bakımdan bireylerin geleneksel kitle iletişim araçları karşısında daha çok tek taraflı/monolog bir ilişkiye muhatap olmalarına karşılık, yeni medya araçlarıyla bireyin muhatap olma biçimi farklılaşarak, karşılıklılığın boyutu artmıştır. Böylece birey her yönüyle psiko-sosyal açıdan hem etkilemekte, hem de etkilenmektedir. Son olarak bütün bu iktidar alanlarının hepsini tamamlayan, zamanın ruhunu ve o ruha ilişkin biçimlendirmeyi var eden bir tahakküm türü olarak toplumsal tahakküm önem arz etmektedir. Bu anlamda toplumsal iktidar yukarıda literatüre dayanılarak özetlendiği şekilde salt modern dönemin kimi kurum ve kavramları ile bir alan bulmuş değil, günümüzde de yeni medya teknolojilerinin açtığı alan ile varlığını devam ettirmektedir. Hatta modern dönemde toplumsal iktidara ilişkin disiplinci, terbiye edici iktidar biçimlerine karşılık, günümüzde yeni medya araçları ile bireylerin kendi pratikleri ile zaten iktidarı ürettikleri daha sofistike bir dönem yaşanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Babacan, M. E. (2015a). *Sosyal Medya ve Gençlik*. İstanbul: Açılım Kitap
- Babacan, M.E., Hira, İ. ve Haşlak, İ. (2011). Sosyal Medya ve Arap Baharı. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 6, Sayı 2, s. 63-92,
- Başer, A. (2010). Yeni İletişim Teknolojilerinin Evriminde Televizyonun Yeri. İkinci Medya Çağında İnternet içinde, İstanbul, Alfa Yayınları.
- Bauman, Z. (1999a). Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar. 1. Baskı, (Ümit Ökten, Çev.). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- (2010b), Etiğin Tüketiciler Dünyasında Bir Şansı var Mı?.(F. Çoban ve İ. Kantarcı, Çev.). Ankara: De Ki Yay.,
- Bazarova, N. N. (2012). Public Intimacy: Disclosure Interpretation and Social Judgments on Facebook. *Journal of Communication*62, 815–832.

- Best, S. ve Kellner, D. (1998). Postmodern Teori: Eleştirel Soruşturmalar, (Mehmet Küçük, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Binark, M. vd., (2012). Türkiye’de Dijital Gözetim T.C. Kimlik Numarasından E-Kimlik Kartlarına Yurttaşın Sayısal Bedenlenişi, e-kitap, Alternatif Bilişim Derneği Yayınları.
- Brake, D. (2008). Shaping the ‘Me’ in MySpace: The Framing of Profiles on a Social Network Site. Digital Story telling, Mediatized Stories: Self-Representations in New Media içinde (285–300). New York: Peter Lang.
- Burke, P. (2008). Bilginin Toplumsal Tarihi. (Mete Tunçay, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Boyd, D. (2011a). Social Network Sites as Networked Publics: Affordances, Dynamics, and Implications. A Networked Self: Identity, Community, and Culture on Social Network Sites içinde (39–58). New York: Routledge.
- (2014b) It’s Complicated, e-book, USA: Yale University Press. <http://www.danah.org/books/ItsComplicated.pdf>. (Erişim Tarihi: 14 Mart 2015)
- Castells, M. (2005). Ağ Toplumunun Yükselişi Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür. (Cilt 1). (Ebru Kılıç, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Dean, M. (2001). Michel Foucault: “A Man in Danger”. Handbook of Social Theory içinde. London: Sage Publications.
- Eisenstadt, S. N. (2007). Modernleşme, Başkaldırı ve Değişim. (Ufuk Coşkun, Çev.). Ankara: Doğubatu Yayınları.
- Frankl, G. (2003). Batı Uygarlığı. (Yusuf Kaplan, Çev.). İstanbul, Açılım Kitap.
- Hall, S. (1981). Notes on Deconstructing “The Popular”. People’s History and Socialist Theory içinde. London: Routledge.
- Horkheimer, M. ve Adorno T. W. (1995). Aydınlanmanın Diyalektiği; Felsefi Fragmanlar I. (Oğuz Özügül, Çev.). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Friedman, L. M. (2002). Yatay Toplum. (Ahmet Fethi, Çev.). İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Foucault, M. (1992). Hapishanenin Doğuşu, (M. Ali Kılıçbay, Çev.). Ankara: İmge Yayınları.

- Foucault, M. (1993). Ders Özetleri (Selahattin Hilav, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Foucault, M. (2007). İktidarın Gözü, Seçme Yazılar. (Işık Ergüden, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2011). Özne Ve İktidar, Seçme Yazılar 2, (Işık Ergüden-Osman Akınhay, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (1998). Modernliğin Sonuçları. (Ersin Kuşdil, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Harvey, D. (2003). Postmodernliğin Durumu. (Sungur Savran, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Karacasulu, N. (2009). Hegemonik Düzen Tartışmaları Ve Eleştirel Görüşler, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11 (4), 53-71.
- Liotard, J. F. (1994). Postmodern Durum. (Ahmet Çiğdem, Çev.). Ankara: Vadi Yayınları.
- Mitchell T. (2014). Karbon Demokrasi. (Fırat Berksun, Çev.). İstanbul: Açılım Kitap
- Murray, E. L., (2008). Muhayyileye Dayalı Düşünmek. (Yusuf Kaplan, Çev.). İstanbul: Açılım Kitap
- Murthy, Dhiraj (2012). Towards a Sociological Understanding of Social Media: Theorizing Twitter, *Sociology*, 46 (6), 1059–1073, Doi: 10.1177/0038038511422553.
- Postman, N. (2004). Teknopoli. Mustafa E. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Gelenek Yayınları.
- Renci re, J. (2007). Siyasalın Kıyısında. (Aziz Ufuk Kılıç, Çev.). İstanbul: İmge Yayınları.
- Revel, J. (2012). Foucault Sözlüğü. (Veli Urhan, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Rojek, C. (2004). The Consumerist Syndrome in Contemporary Society: an Interview with Zygmunt Bauman, *Journal of Consumer Research*, 4(3), 291-312.
- Sarup, M. (1995). Postyapısalcılık ve Postmodernizm. (A. Baki Güçlü, Çev.). Ankara: Ark Yayınları.
- Thompson, J. B. (2008). Medya ve Modernite. (Serdar Öztürk, Çev.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.

- Toprak, A. vd. (2009). Toplumsal Paylaşım Ağı Facebook: “Görülüyorum Öyleyse Varım”. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Touraine, A. (2002). From Understanding Society to Discovering the Subject. *Anthropological Theory*, 2(4), 387-398.
- Urry, J. (1999). Mekânları Tüketmek. (Rahmi G. Ögdül, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- West, D. (1998). Kıta Avrupası Felsefesine Giriş. (Ahmet Cevizci, Çev.). İstanbul: Paradigma Yayınevi.